

Matthias Joseph Scheeben a česká katolická dogmatická teologie – období od roku 1948 dodnes

---

Veronika Řeháková

Stránky *Studia theologica* přinesly již dvě na sebe navazující studie ohledně recepce dogmatickoteologického díla německého velikána Matthiase Josepha Scheebena (1835–1888) ze strany české katolické teologie. V nich jsme prokázali, že spisy kolínského profesora byly v našem prostředí mezi léty 1861 a 1948 známy celé řadě generací teologů, některým z nich opravdu sloužily coby zdroj hlubší inspirace. Právě předkládané pojednání naši sérii studií uzavírá a chceme se v něm zaměřit jak na svízelné období komunistické totality (1948 až 1989), tak následně na další tři desetiletí až do současnosti.

V úvodu první studie jsme odůvodnili a vymezili nynější téma, což na tomto místě krátce připomeneme. Důvodem našeho zkoumání je hlubší poznání toho, kdo jsme. Identita partikulární církve v českých zemích má svůj diachronní i synchronní rozměr, tedy jak své kořeny, tak své místo v univerzální církvi a její vztah k jiným partikulárním církvím. Reflexe nad myšlenkovým přínosem minulých generací i té současné, k němuž patří také zájem o Scheebenův teologický odkaz, a tlumočení toho životodárného našim současníkům patří k nezanedbatelným úkolům teologa.

Českou katolickou teologii vymezujeme jazykovým hlediskem. Budou nás tedy zajímat česky píšící autoři, kteří patřili a patří k církvi v Čechách a na Moravě, avšak také ti, kdo žili v exilu. Zvolené kritérium se ukazuje zásadní pro první část právě probíraného období, tedy pro éru komunismu.

Cílem studie je ukázat, jak rozšířená a jak hluboká byla znalost Scheebena dogmatickoteologického díla mezi česky píšícími teology ve vytčeném období; jak jej jednotlivci a jednotlivé generace hodnotili a na jaká témata se soustředil jejich zájem. Nebudeme se proto blíže zabývat texty spadajícími do jiných teologických disciplín, jako je například mo-

rálka,¹ homiletika² či církevní dějiny,³ v nichž se také objevují odkazy na Scheebenovy spisy.

Zmínky o Scheebenovi a jeho teologickém díle se nachází ve 14 knihách a člancích. Novinku představují překlady částí spisů kolínského profesora: tři do češtiny a jeden do slovenštiny. Poprvé se ukázala potřeba tlumočení, neboť německý jazyk již nebyl samozřejmou výbavou cílové čtenářské skupiny jako u dřívějších generací.

O které Scheebenovy spisy se naši autoři zajímali? Nejčastěji se jedná o knihu *Die Mysterien des Christentums*, jež poprvé vyšla roku 1865, v kritickém vydání pak v roce 1941, a o rozsáhlé dílo *Handbuch der katholischen Dogmatik*, původně ve třech (1873–1887), nejnověji v šesti svazcích (1948–1961). Třetím, ojediněle zmíněným spisem je *Die Herrlichkeiten der göttlichen Gnade* z roku 1862, v kritickém vydání z roku 1941.

Po předložení úvodních informací přistoupíme k vlastní analýze textů více než desítky česky píšících autorů od roku 1948 až do současnosti. V první části představíme teology, kteří působili na našem území za dob totality a kteří ve svých textech odkazovali na Scheebenovy dogmatikoteologické spisy a z nich citovali. Ve druhém oddílu budou předmětem našeho zkoumání čeští spisovatelé působící v exilu po roce 1948 až do současnosti. Třetí část se bude zabývat teology, kteří publikovali své texty po roce 1989. Postupujeme chronologicky podle data vydání příslušných textů, v nichž se vyskytuje Scheebenovo jméno. U každého pisatele také krátce okomentujeme zmiňované téma a rozsah jeho znalostí. K jednotlivým osobám dále připojujeme stručné životopisné údaje, neboť doufáme, že tak lépe osvětlíme kontext jejich formace a dosah je-

¹ Scheeben byl také profesorem morálky. Není divu, že je jmenován i mezi odborníky této teologické disciplíny. V přehledu dějin morálky jej připomíná: Jiří SKOBLÍK, *Přehled křesťanské etiky*, Praha: Karolinum, 1997, s. 44.

² Např. František TOMÁŠEK, „Svatost počátků a plnosti – srpen 1968,“ in *Pastýřské listy 1945–2000*, ed. Aleš Opatrný, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 171–173, zde 172; Dominik PECKA, „Syn Boží se stal člověkem,“ in *Nedělní homilie: Výběr z homiletických směrnic od roku 1972. Cyklus C. Díl 1. Doba adventní, vánoční, postní a velikonoční*, ed. Miloslav Klisz, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1997, s. 29–31, zde 30.

³ Např. skripta užívaná od počátků 70. let na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích a dále pak v 90. letech na stejnojmenné fakultě v Olomouci: Jaroslav KADLEC, *Dějiny katolické církve. IV. Církevní novověk*, 3. přeprac. vyd., Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1983, s. 173. Scheeben je jen zmíněn v záplavě jmen jiných teologů.

jich činnosti. V poslední partii této studie vyhodnotíme výsledky našeho bádání ke zkoumanému období.

1. TEOLOGOVÉ PŮSOBÍCÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1948–1989

Vítězný únor 1948 přinesl zásadní změnu politického kurzu naší země. Trvalo však ještě několik měsíců až bezmála rok, než se církevní tisk dostal pod naprostou kontrolu režimu. Periodika, která byla do té doby platformou pro dogmatickoteologickou reflexi, byla nucena ukončit vydávání: zanikl časopis českomoravských bohoslovců *Museum* (75. ročník – 1947/48), dominikánská revue *Na hlubinu* (22. ročník – 1948), nakonec pak *Časopis katolického duchovenstva*, jehož sdružené číslo 1 a 2 vyšlo na počátku roku 1949 (89. ročník). Ve zlomovém roce 1948 spatřilo světlo světa ještě pár spisů českých teologů, jimž pak v následujícím období publikovat povoleno nebylo. O nich jsme pojednali v minulé studii. Z právě uvedeného důvodu bude nyníjší pojednání reflektovat situaci počínající rokem 1949.

V probíraném období proběhl Druhý vatikánský koncil (1962–1965), jenž zásadně ovlivnil sebepojetí katolické církve a její vztah ke světu. Proměnou prošla i metoda v dogmatické teologii, která se měla odrazit jak v samotné teologické reflexi, tak ve výuce dané disciplíny.⁴ Závěry koncilu se dostávaly k českým věřícím postupně, a to v době pražského jara. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let spatřilo světlo světa několik titulů z pera méně „spolehlivých“ spisovatelů. V době normalizace, kdy došlo k opětovnému utužení kontroly režimu nad katolickou církví, se teologické a duchovní texty šířily formou samizdatu.

Autorů žijících v komunistickém Československu, kteří těžili z Scheebenova dogmatickoteologického odkazu a jimž se podařilo v daném období uveřejnit svá díla, je velmi málo, konkrétně jsme zjistili tři.⁵ Jejich

⁴ DRUHÝ Vatikánský koncil, *Optatam totius* (Dekret o výchově ke kněžství), čl. 16. Český vyšlo: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, s. 355.

⁵ Scheebenovy spisy znal i Jaroslav Alois Moc OFM (1918–1995), který přednášel dogmatiku v 80. letech na podzemním studiu františkánské provincie sv. Václava v Čechách a na Moravě. Ačkoli jsme nenašli doklady v jeho textech, jeho student C. V. Pospíšil dosvědčuje, že se pater Moc v jejich rozhovorech o německém velikánovi častokrát zmiňoval s obdivem a úctou. Hlavním důvodem bylo to, že Scheeben se snažil propojovat dogmatiku se spiritualitou, což byl i celoživotní zájem J. A. Moce. K životu J. A. Moce srov.: Vojtěch Vlček, „Františkáni v ilegalitě i před soudem: Trestní stíhání

jména již zazněla ve spojitosti s předchozím obdobím mezi léty 1918 a 1948, a tak na dříve uvedená zjištění budeme navazovat. Snad je příznačné, že mezi teology se státním souhlasem, kteří dlouhodobě vyučovali na režimem kontrolované teologické fakultě a směli silně omezeně publikovat, se nenašel žádný.⁶

1.1. Čtenářem a „interpretem“ Scheebenova teologického odkazu byl kněz brněnské diecéze, učitel a plodný spisovatel Dominik Pecka (1895–1981). Podrobné výsledky našeho bádání v daném ohledu jsme vložili do předchozí studie. Proto zde již pouze připomeneme, že dvě jeho knihy, zmiňující německého teologa, vyšly krátce po pražském jaru: doma publikace *Člověk a dějiny* (1969) a v exilovém nakladatelství v Římě trojdílná filozofická antropologie *Člověk* (1970–1971).⁷

1.2. K mladší generaci autorů patří Josef Zvěřina (1913–1990), jenž pocházel z Vysočiny a jako kněz působil v pražské arcidiecézi.⁸ Poprvé využil podněty ze Scheebenova díla roku 1940 ve svém pojednání

členů řádu a soudní procesy s nimi v 70. a 80. letech,“ *Securitas imperii* (časopis Ústavu pro studium totalitních režimů), č. 30 (2017): 244–277, zde 255, 263–264.

⁶ Autorem obeznámeným se Scheebenovými spisy byl profesor A. Salajka (1901–1975), jak ukazuje jeho literární tvorba před rokem 1948. Po tomto datu se nám již nic k danému tématu nepodařilo zjistit. Nekonzultovali jsme však jeho latinsky psaná skripta z dogmatické teologie z let 1951–1959, která připomíná: Ctirad Václav Pospíšil, *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010*, Brno: L. Marek, 2011, s. 369. Vzhledem k charakteru těchto provizorních studijních textů lze předpokládat, že zde německý velikán uváděn nebude.

⁷ Dominik PECKA, *Člověk a dějiny*, Praha: Vyšehrad, 1969, s. 58; *Člověk: Filosofická antropologie I*, Řím: Křesťanská akademie, 1970, s. 200; *Člověk: Filosofická antropologie II*, Řím: Křesťanská akademie, 1971, s. 439; *Člověk: Filosofická antropologie III*, Řím: Křesťanská akademie, 1971, s. 395.

⁸ Pocházel ze Stříteže u Třebíče. Chtěl vstoupit do pražského bohosloveckého semináře, avšak byl poslán na studia do Říma. Zde se mu roku 1937 dostalo kněžského svěcení. Působil pak v pražské arcidiecézi. Za války byl internován a s přestávkami přednášel na Arcibiskupském bohosloveckém učilišti v Dolních Břežanech. Po válce vyučoval církevní dějiny a dějiny umění na Katolické teologické fakultě v Praze, roku 1948 získal doktorát z teologie. Kvůli organizování katolických intelektuálů a práci s mládeží byl roku 1952 zatčen a souzen spolu se skupinou Barta Josef a spol. Trest za vykonstruovanou vlezradu a vyzvědačství činil 22 let těžkého žaláře. Do roku 1965 prošel vícero věznicemi a jedním pracovním táborem. Po propuštění spolupracoval s O. Mádrem na založení časopisu *Via*, později na samizdatovém periodiku *Teologické texty*. Na konci 60. let krátce působil na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích, kde se také habilitoval. Jak ve vězení a zejména po propuštění pořádal tajné semináře a vzdělávací aktivity. Od 70. let se pak soustředil na dogmatickou teologii. Roku 1988 mu univerzita v Tübingen udělila v jeho nepřítomnosti čestný doktorát teologie. Založil Českou křesťanskou akademii. Zahynul při koupání v moři v italském Nettunu v roce

o všeobecném kněžství věřících, uveřejněném v *Časopise katolického duchovenstva*.⁹ Doktorát z teologie získal v osudném roce 1948, a tak jeho akademická kariéra na pražské teologické fakultě vzala brzkého konce. Ani v dobách čtyřicetileté vlády „velkého rudého bratra“ však nenechal Zvěřina své pedagogické schopnosti ležet ladem. Ve vězení, při různých zaměstnáních a během povolené duchovenské služby se angažoval ve vzdělávání věřících laiků i budoucích kněží. Jen krátce mu bylo povoleno přednášet bohoslovcům a katechetům na teologické fakultě v Lito-
měřicích.

Český teolog se výslovně k odkazu M. J. Scheebena přihlásil v roce 1988, kdy mu tübingenská univerzita udělila čestný doktorát. Ve své děkovné řeči, která byla přečtena při dané příležitosti v jeho nepřítomnosti, se označil za Scheebenova žáka a dokonce navrhnul, aby byl německý teolog prohlášen za nového učitele církve.¹⁰

Zvěřinovo životní dílo představuje monografie *Teologie Agapé*, které vyšlo ve dvou dílech po autorově smrti (1992, 1994). Začal jej sepisovat asi v polovině sedmdesátých let, kdy vznikaly podklady pro jeho přednášky. Jde o dílo průkopnické, jeden z prvních českých pokusů o novou dogmatiku, která sledovala Druhým vatikánským koncilem navrženou metodu. Současně je třeba přiznat, že zde stále prosakuje dědictví předkoncilní manualistiky, často chybí hlubší promýšlení a propojování témat, což mohlo být způsobeno i jistou izolací českého teologa od evropského teologického prostředí.¹¹ Nyní se podíváme, jak dalece se opíral o „svého učitele“. Identifikovali jsme dva typy odkazů: za prvé pouhá zmínka jména německého teologa, za druhé konkrétní odkaz na určitý spis a rozvedení jeho myšlenky.

Scheebenovo jméno se bez odkazu na určitý spis objevuje na pěti místech Zvěřinovy dogmatikoteologické příručky. Dozvídáme se, že kolín-

---

1990. Posmrtně byl rehabilitován a obdržel Řád T. G. Masaryka. Srov. Pospíšil, *Různé podoby*, s. 462–465; Vojtěch Novotný, *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913–1967*, Praha: Karolinum, 2013, s. 26–421.

⁹ Josef Zvěřina, „Královské kněžství: Exegetické a dogmatické poznámky,“ ČKD 80, sv. 6 (1940): 401–413.

¹⁰ Zvěřinovi nebylo dovoleno vycestovat, proto jeho řeč „Teologie ve světle agapé“ byla přečtena dr. J. Rabasem. Nalezli jsme dvě periodika a jeden sborník Zvěřinových textů, v nichž je český překlad proslovu otištěn: Josef Zvěřina, „Teologie ve světle agape: Děkovná řeč při převzetí čestného doktorátu,“ *Studie*, č. 121 (1989): 29–33, zde 31; „Teologie pro třetí tisíciletí,“ *Teologické texty*, č. 17 (1989): 18–21, zde 19; *Pět cest k radosti*, Praha: Zvon, 1995, s. 42–47, zde 43.

¹¹ Srov. Pospíšil, *Různé podoby*, s. 463, 466–468, 489.

ský profesor věnoval větší pozornost Duchu svatému, hlouběji promýšlel tajemství Trojice a uceleně pojednal o Boží milosti. K prvnímu bodu můžeme dodat, že taktéž sám autor *Teologie Agapé* kladl důraz na pneumatologii, kterou vyčlenil jako samostatnou část, a to ještě před christologií.¹² Hlubší analýza jeho textu by ukázala, zda a v čem našel inspiraci u svého staršího německého kolegy. Dále Zvěřina využil Scheebenovo vysvětlení řecké formulace v otázce *filioque* (skrže Syna), aby pak sám vyhodnotil východní a západní pozici jako vzájemně komplementární.¹³ V rámci eklesiologie jednoduše konstatuje, že německý autor rozvedl teologické chápání církve přednesené tübingenskou školou.¹⁴

Druhou skupinu tvoří narážky na konkrétní spisy německého velikána. Žel editoři *Teologie Agapé* nepřipojili bibliografii, kterou pravděpodobně sám autor nestihl připravit. Není tedy zřejmé, z kolikátých vydání Scheebenových spisů Zvěřina vycházel, takže konkrétní místa jsou hůře dohledatelná. V jakých tématech se český autor odvolává na toho, koho označuje za svého učitele? Citát z knihy *Die Herrlichkeiten* přebírá Zvěřina pro vysvětlení milosti posvěcující a jejího účinku v duši člověka. O dílo *Die Mysterien* se opírá v tématu svátosti manželství a eschatologie. U charakteristiky manželství jako přirozeného a nadpřirozeného svazku používá Scheebenův pojem „pokračování“ a „rozšíření“ Kristova spojení s církví. V kapitole o „posledních věcech“ lidstva a stvoření nacházíme zřejmě inspirace převzaté od německého klasika: Cílem lidského života je oslavení a naplnění účasti na trojičním životě. Stejně tak se bude veškeré stvoření podílet na Boží oslavě.¹⁵ V tomto bodě se seznamujeme s podstatnou myšlenkou Scheebenovy soteriologie a s ní korespondující eschatologií. Kolínský profesor rozlišuje negativní (vykoupení od hříchu) a pozitivní aspekt spásy (zbožštění), což v západní, katolické teologii předminulého století představovalo spíše menšinový proud.¹⁶ Ne-

¹² Srov. tamtéž, s. 476, 482–488.

¹³ Srov. tamtéž, s. 477. Sluší se podotknout, že to byla oficiální pozice západní teologie minimálně od dob Basilejského sněmu. Zajímavé je, že obdobný názor na zmíněný spor zastával ve svých spisech již mistr Jan Hus. Srov. Ctirad Václav POSPÍŠIL, *Úvod do husovských dilemat: historie a teologie*, Praha: Karolinum 2020, s. 338–366. Odvolávat se v této věci na Scheebena bohužel prozrazuje značnou neznalost dějin teologie.

¹⁴ Josef ZVĚŘINA, *Teologie Agapé 1*, Praha: Scriptum, 1992, s. 200; *Teologie Agapé 2*, Praha: Scriptum, 1994, s. 41, 229, 339, 351.

¹⁵ ZVĚŘINA, *Teologie Agapé 2*, s. 231, 278, 279, 463, 465.

¹⁶ Srov. Veronika ŘEHÁKOVÁ, „Kristův kněžský úřad v hlavních spisech M. J. Scheebena,“ *Studia theologica* 23, č. 4 (2021): 85–105, zde 99, 104.

muselo se při tom jednat o ovlivnění východní pravoslavnou teologií, protože dané stanovisko, mimochodem související s příslušným pojetím primárního účelu vtělení, na Západě razila scotistická škola minimálně od konce třináctého století.

Naše bádání ukázalo jednak Zvěřinovu obecnější znalost Scheebenova díla, jednak zapracování několika výslovných podnětů. Je však s po-
divem, že český autor nikde mezi odkazovanými spisy neuvádí Scheebenovo základní dílo *Handbuch der katholischen Dogmatik*. Nepracoval s ním, nebo jej pouze nezačlenil do svého citovaného aparátu?

Na závěr lze vyzdvihnout fakt, že Zvěřina svou teologii určitým způsobem snažil propojovat se spiritualitou,¹⁷ a tak také formoval generace katolíků, zejména laiků. V tomto důrazu na teologické vzdělávání všech věřících navázal jednak na své české předchůdce, konkrétně na J. V. Jirsíka, F. Žáka, R. Špačka, R. Dacíka, J. E. Urbana, jejichž jména zazněla v předešlých pojednáních, rovněž pak na samotného Scheebena.

1.3. Slovenský redemptorista, kněz obojího ritu Ján Ivan Mastiliak CSsR (1911–1989)¹⁸ právem náleží mezi české katolické teology, neboť jazykem některých jeho děl byla naše mateřština, a část, byť kratší, svého života působil v českých zemích. Se dvěma jeho příspěvky, v nichž se odvolává na německého teologa Scheebena, jsme se již seznámili v předchozí studii. Coby seminarista řádového studia v Obořišti u Dobříše sepsal článek „Apologie nauky o předurčení v rámci nadpřirozena“ do bohosloveckého časopisu *Museum*. Později, po roce 1945 jako vyučující

¹⁷ To je tak zvaná „živá teologie“, jejímž protikladem není nějaká „mrtvá teologie“, jak zlovolně tvrdili škarohlídi a závistivci, nýbrž do sebe uzavřená čistě akademická teologie bez hlubšího vztahu k duchovnímu životu.

¹⁸ Narodil se v Nižném Hrabovci na východním Slovensku. Prošel řádovou formací mj. v českých zemích, na kněze byl vysvěcen roku 1934 v Užhorodu v obojím ritu. Odešel studovat na orientální institut do Říma a v roce 1944 se vrátil na Slovensko. Po válce byl poslán do řádového učiliště v Obořišti, aby vyučoval dogmatiku, asketiku a orientální předměty. Angažoval se v unionistickém hnutí a platil jako odborník na východní církve. V roce 1950 se stal obětí monstrprocesu Machalka a spol. Trest smrti mu byl zmírněn na doživotí. Na základě amnestie roku 1965 vyšel na svobodu. Od té doby žil na Slovensku. Do roku 1969 pracoval v civilním zaměstnání, poté mohl zastávat funkci představeného ve slovenské provincii redemptoristů, tajně vyučoval a formoval kněze, řeholnice i laiky. Zasloužil se o obnovu řeckokatolické církve a podílel se na nových liturgických překladech. Svou vynikající znalost jazyků využil k četným překladům, jež vycházely v samizdatu. Zemřel dva měsíce před sametovou revolucí v Prešově. Srov. Daniel Atanáz MANDZÁK, „Ján Ivan Mastiliak (1911–1989),“ <https://www.ustrcr.cz/uvod/odboj-a-perzekuce-krestanu-v-dobe-nacismu-a-komunismu/recko-katolicka-cirkev/jan-ivan-mastiliak-1911-1989/> [cit. 28. 7. 2022].

v uvedeném řádovém semináři a specialista na východní církve přispěl do knihy *Tváří k Východu* (1948).¹⁹ Už tehdy publikoval pod pseudonymem Ivan Marianov.

Třetí autorův počín je s ohledem na náš předmět zájmu v českém prostředí novinkou. Mastiliak, pod krycím jménem Marianov, totiž přeložil dvě kapitoly ze Scheebenových *Die Mysterien* do slovenštiny. Samizdatová podoba překladu nese název *Tajomstvá kresťanstva: Tajomstvo Bohočloveka a jeho ekonómie spásy* a je datována do milostivého roku 1975. Jaké máme důvody pro zařazení Mastiliakova překladu do naší studie? Za prvé – jak již bylo řečeno výše – slovenský redemptorista náleží do české teologické obce, používáním češtiny a svým působením v českých zemích. Za druhé překlad do slovenštiny byl pro české katolíky srozumitelný a evidentně jej využívali, jak o tom svědčí exemplář v knihovně Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy.²⁰

Strojopis čítá 250 stran a obsahuje překlad první a páté kapitoly kritického vydání Scheebenova spisu z roku 1941²¹ spolu s autorovým úvodem. Nás bude především zajímat „Předmluva překladatele“, která přeloženým pasážím předchází. Z ní se dozvídáme o německých vydáních spisu *Die Mysterien*, cenné jsou zvláště informace o pohnutkách, jež Mastiliaka vedly k překladu, a další postřehy k textu a jeho pisateli.

Slovenský redemptorista se nechal inspirovat vyprávěním jednoho svého učitele, který strávil nejkrásnější chvíle velikonočních prázdnin právě se Scheebenovou knihou. Odhodlal se proto českým a slovenským čtenářům zprostředkovat něco z díla autora, jenž „duchem i srdcem pronikal do křesťanských tajemství“, jinými slovy: jehož *theologia mentis*

¹⁹ Ján MASTYLÁK, „Apologie nauky o předurčení v rámci nadpřirozena,“ *Museum* 65, č. 2 (1933–1934): 44–48, zde 47; č. 3: 79–83, zde 80, 83; Ivan MARIANOV [Ján MASTILIÁK], „K základům katolického unionismu,“ in *Tváří k východu: Příspěvky k poznání křesťanského východu I*, ed. Antonín Saňka, Brno: Brněnská tiskárna, 1948, s. 73–98, zde 76–77, 91.

²⁰ Matthias Joseph SCHEEBEN, *Tajomstvá kresťanstva: Tajomstvo Bohočloveka a jeho ekonómie spásy*, přel. Ivan Marianov, s.l.: [s.n.], 1975. Dostupnost v českém prostředí dosvědčují dvě razítka s nápisy „knihovna pokoncilní v Praze“ a „knihovna centrální katolíky“ (sic!).

²¹ Scheeben ke konci svého života zanesl do textu prvního vydání z roku 1865 četné změny – jak doplněním či vypuštěním, tak novou formulací nauky, což editoři do nových vydání v letech 1898, 1912 a 1932 začlenili bohužel jen částečně. Vydání z roku 1941 je věrné Scheebenovým opravám: Matthias Joseph SCHEEBEN, *Die Mysterien des Christentums*, ed. Josef Höfer, Freiburg im Breisgau: Herder, 1941². Kapitoly v Mastiliakovu překladu nesou název „Tajomstvo kresťanstva vo všeobecnosti“ a „Tajomstvo Bohočloveka a jeho ekonómie spásy“.

se rovnala *theologii cordis*. Opět se setkáváme s charakteristikou, podle níž se v Scheebenových spisech snoubí teologie s duchovním životem. Mastiliak definoval styl kolínského profesora jako vzletný, plný nadšení, někdy poněkud těžkopádný kvůli dlouhým souvětím. Srovnal jej se způsobem myšlení a psaní anglického velikána J. H. Newmana, přičemž oba považoval za největší katolické teology devatenáctého století.

1.4. Poslední bod v tomto oddíle patří samizdatovému překladu spisu *Die Mysterien* do češtiny, který se nachází v knihovně jezuitského Centra Aletti v Olomouci. Bohužel se uvedený strojopis nedochoval v kompletní podobě, končí doslova uprostřed věty, ve čtvrtém tajemství (4. kapitola) stranou 42. Navíc chybí jakékoli údaje o originálním textu, překladateli, místu či roku vzniku. Při bližším zkoumání jsme zjistili, že nejde o souvislé tlumočení. Překladatel vybíral jen významnější věty, přičemž zachoval členění na kapitoly a paragrafy. Překlad nazvaný „Scheeben: Tajemství křesťanství“ je svázán v deskách s jinými samizdatovými texty.²²

2. ČEŠTÍ TEOLOGOVÉ PŮSOBÍCÍ V EXILU OD ROKU 1948

Mezi četnými teology-exulanty, žijícími v různých zemích západní Evropy i v zámoří, jsme dokázali identifikovat pět, kteří se ve svých česky psaných textech hlásili k Scheebenovu odkazu. Všichni působili v Itálii a všichni již zemřeli, někteří po návratu do vlasti, jiní v zemi, kam odešli. Publikáční činnost některých z nich i některých teologů působících ve své domovině²³ je spojena s Křesťanskou akademií Řím, jež představovala významné středisko české katolické exilové inteligence a mezi jejíž činnosti patřilo i vydávání náboženské a teologické literatury. Pod její záštitou vycházela v letech 1958 až 1991 také revue *Studie*, sloužící jako platforma teologické reflexe,²⁴ k čemuž zejména v osmdesátých letech díky Karlu Skalickému přibyla i kulturně, společensky a do jisté míry i politicky aktuální témata.²⁵

²² „Scheeben, Tajemství křesťanství (Přív.),“ in J. FULTON – SHEEN, *Život Ježíšův*, s.l.: s.d.

²³ Viz výše D. Pecka.

²⁴ „Studie,“ <http://scriptum.cz/cs/periodika/studie> [cit. 26. 11. 2022].

²⁵ Srov. Tomáš HALÍK, *Víra a kultura: Pokoncilní vývoj českého katolicismu v reflexi časopisu Studie*, Praha: Zvon, 1995. Původně licenciátní práce obhájená na Lateránské univerzitě v Římě, posléze doktorská práce přijatá mimo Itálii.

2.1. Kněz brněnské diecéze František Rýpar (1925–2014)²⁶ odešel ještě coby seminarista do Říma, kde žil až do své smrti a působil zejména ve vatikánských úřadech. Jeho znalost odkazu kolínského profesora se zdá být spíše obecná, jak o tom svědčí poznámky ve dvou pojednáních uveřejněných v revue *Studie*.

V prvním článku z roku 1958 chtěl český autor představit základní rysy soudobé teologie a problémy, s nimiž se potýkala. Jednou z metodologických výzev bylo pochopení a vysvětlení principu dogmatického vývoje. Kořeny takovýchto snah sahaly do devatenáctého století k teologům, jako byli J. A. Möhler, J. H. Newman, J. B. Franzelin a pochopitelně také M. Scheeben. Pro nás může být uváděná studie zajímavá ještě z jiného hlediska. Lze v ní vysledovat snahy a zárodečné tendence, jež našly své vyústění v závěrech Druhého vatikánského koncilu, zvláště v dogmatikoteologické metodě prezentované v dekretu *Optatam totius* (čl. 16).²⁷

Druhý článek z roku 1970 se zaměřuje na právě zmíněnou koncilní obnovu teologie a její uvádění do pastorační praxe. Rýpar uvádí dva velikány německé teologie Möhlera a Scheebena coby ojedinělé případy, kteří těžili z tak zvaných teologických pramenů, tedy Písma, tradice a liturgie.²⁸ Poukazování na renomované teology předminulého století jako na předchůdce koncilu mělo zcela evidentně napomáhat přijímání toho, co toto vrcholné grémium katolické církve přineslo.

2.2. Dogmatický a fundamentální teolog, církevní právník a filozof Ivo Císař (1928–2005) vystudoval v Římě a působil zejména jako před-

²⁶ Pocházel ze Starého Hrozenkova. Po gymnaziálních studiích v Třebíči nastoupil do brněnského alumnátu. V roce 1950 odešel do Říma, kde v následujícím roce obdržel kněžské svěcení. Získal doktorát z teologie. Dlouhá léta pracoval v papežské kurii, nejprve v Kongregaci pro biskupy a od roku 1969 v Kongregaci pro katolickou výchovu. Roku 1995 mu papež udělil titul apoštolského protonotáře a stal se koadjutorem Vatikánské kapituly při bazilice sv. Petra. Po celou dobu exilu zůstal v kontaktu s lidmi za železnou oponou. Brněnský biskup Vojtěch Cikrle mu postupně udělil dvě medaile za obětavou kněžskou službu. Zemřel ve Vatikánu a zde je také pohřben. Zabýval se sociálním učením církve, text vyšel i v češtině. Stov. DIECÉZNÍ ARCHIV BISKUPSTVÍ BRNĚNSKÉHO, fond Biskupská konsistoř Brno, přír. č. 11/12 – Katalog Biskupského alumnátu 1939–1950; Biskupský ordinariát Brno, přír. č. 2/20 – Kniha svěcení jáhnů a kněží v brněnské diecézi 1915–2016; Biskupství brněnské, přír. č. 9/18 – Mons. ThDr. František Rýpar (2008–2014).

²⁷ František Rýpar, „Pohled na současnou theologii II.: Snahy o prohloubení a soustavnější zpracování křesťanské nauky,“ *Studie*, č. 3 (1958): 60–80, zde 65.

²⁸ František Rýpar, „Koncilní obnova teologického studia v pastorální perspektivě,“ *Studie*, č. 23–24 (1970): 233–248, zde 240.

nášejíci pro adepty kněžství v seminářích od jižní až po severní Itálii.²⁹ Zmínka Scheebenova díla *Die Mysterien* (v italském překladu) se objevuje v jeho česky psaném článku v periodiku *Studie* (1977), kde se zamýšlí nad tehdy soudobou, pokoncilní christologií a vyhodnocuje její klady i nedostatky. Odkazem na myšlenku německého teologa chce podtrhnout vlastní koncept naší participace na vnitroběžském životě Trojice. Avšak na rozdíl od svého staršího kolegy, jenž hovoří o „přenášení a rozšiřování“ Otcovy lásky k Synu na lidské osoby, používá obraz „okruhu (cyklu)“, „proudění“ božského života, do nějž své stvoření povyšuje a dává mu tak na něm podíl.³⁰ Zde je nutno podtrhnout Císařovu inovativnost v trinitárním pojmání christologie. Nelze než litovat, že v dané studii své myšlenky hlouběji nepropracoval. Dle informací přímo od Karla Skalického by měla existovat Císařova několikasetstránková skripta z oboru dogmatické teologie, která však nebyla vydána tiskem. Tyto materiály jsme vzhledem k jejich snad jen relativní nedostupnosti neměli možnost konzultovat. Pokud se je někdy podaří najít, byl by to nesmírně cenný historicko-teologický pramen.

2.3. Bezesporu nejznámější osobností českého katolického exilu, a to jak doma, tak v zahraničí, je jezuita Tomáš Špidlík SJ (1919–2010).³¹ Jeho

²⁹ Narodil se v Dobrušce. Na konci roku 1948 odejel do Říma, kde byl o 5 let později vysvěcen na kněze. Ke svému příjmení přidal ještě druhé Spadon po své adoptivní matce, vdově z kraje Friuli. Získal doktorát z teologie, kanonického práva a filozofie. Vyučoval fundamentální a dogmatickou teologii v italských krajských seminářích v Catanzaru a Chieti a v diecézním semináři v Pordenone. Pro své konzervativnější postoje a výhrady vůči aplikaci některých závěrů Druhého vatikánského koncilu musel ze semináře odejít. Zastával funkci faráře. Poté učil v mezinárodním semináři konzervativního Institutu du Christ Roi Souverain Prêtre v Sieci u Florencie a byl soudcem církevního krajského soudu Triveneta v Padově. Je autorem četných článků na nejrůznější témata. Několik jich vyšlo v češtině. Srov. Karel SKALICKÝ, „Teolog dosud neobjevený: Ivo Císař (1928–2005),“ *Teologické texty*, č. 3 (2011), <https://www.teologicke-texty.cz/casopis/2011-3/Teolog-dosud-neobjeveny-Ivo-Cisar-1928-2005.html> [cit. 30. 11. 2022]. Tento článek zahrnuje i vlastní životopis s bibliografií Ivo Císaře-Spadona.

³⁰ Ivo CÍSAŘ, „Pohled dnešní teologie na osobu Kristovu: Dnešní vývoj kristologie,“ *Studie*, č. 52–53 (1977): 321–358, zde 346. Dovolíme si drobnou poznámku k ortografii nauky o Kristu, tedy christologie. V českém prostředí se obecně přijímá právě zmíněná varianta, neboť respektuje původ obou slov v řečtině.

³¹ Pocházel z Boskovic. Začal studovat na Filozofické fakultě MU v Brně. Záhy, roku 1939 vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova. Řeholní a teologickou formaci absolvoval během druhé světové války v českých zemích, pokračoval v Holandsku, kde také roku 1949 přijal kněžské svěcení, nato navázala tzv. třetí probace v Itálii. Kvůli komunistickému režimu se nemohl vrátit do své vlasti a byl poslán do Říma. Zde působil ve Vatikánském rozhlasu a jako spirituál v koleji Nepomucenum. Zaměřoval se na spíri-

působení ve Vatikánském rozhlase, české koleji Nepomucenum a na různých univerzitách ukazuje spolu s jeho spisovatelskou činností na značný akční rádius. Inspirace ze Scheebenova díla se v jeho textech objevuje pouze jedna, avšak bez konkrétního odkazu na spis, takže se lze právem domnívat, že si jej buď zapamatoval při čtení, nebo jej znal z druhé ruky. Jedná se o přirovnání pro působení Ducha svatého, jenž se jako pečetní prsten otiskuje do duše člověka coby vosku. Pečeť, která v duši zůstává, představuje milost.³² Zmíněné vysvětlení se nachází ve dvou Špidlíkových knihách: *Prameny světla*, které vyšly poprvé v Římě roku 1972,³³ a *Vnitřně zakoušet* vydané u nás v roce 2009.³⁴

2.4. Církevnímu historikovi Jaroslavu Václavu Polcovi (1929–2004)³⁵ se dostalo teologické a církevněhistorické formace v zahraničí – v USA a v Římě. V zámoří a v Itálii prožil také většinu svého života. Se Scheebenovým jménem se setkáváme v kolektivní monografii *Posvátná liturgie* vydané roku 1981 v Římě.³⁶ Do knihy, jež se věnuje slavení mše svaté v duchu příslušné konstituce Druhého vatikánského koncilu, sepsal Polc pojednání o dějinách liturgie. Uvádí, že německý teolog ve svém spise *Die Mysterien* podtrhl spojitost mezi tajemstvím eucharistie a tajemstvím

---

tualitu křesťanského Východu, v roce 1955 obhájil doktorát na Papežském orientálním institutu a od té doby přednášel nejen na své *alma mater*, ale i na dalších univerzitách. Od roku 1991 žil a pracoval v římském Centru Aletti. Obdržel četná ocenění církevní (kardinálem roku 2003) i světská. Zemřel v Římě roku 2010 a jeho tělo bylo následně převezeno na moravský Velehrad. Srov. Pavel AMBROS, „Tomáš Špidlík,“ <http://www.jesuit.cz/osobnost.php?id=8> [cit. 30. 11. 2022].

³² Nachází se v: Matthias Joseph SCHEEBEN, *Die Herrlichkeiten der göttlichen Gnade*, ed. Robert Grosche, Freiburg im Breisgau: Herder 1949, s. 60.

³³ Tomáš ŠPIDLÍK, *Prameny světla: Příručka křesťanské dokonalosti*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2009⁴, s. 35.

³⁴ Tomáš Špidlík, *Vnitřně zakoušet: Eseje pro duchovní cvičení*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2009, s. 179.

³⁵ Narodil se v Chicagu. Po gymnaziálních studiích v Praze odešel roku 1948 do zahraničí, aby nejprve v USA studoval filozofii, následně v Římě teologii. V roce 1955 byl vysvěcen na kněze pro americkou diecézi Green Bay ve státě Wisconsin. Po pěti letech pastorační práce pokračoval ve studiích v Římě: získal doktorát z teologie a specializoval se na církevní právo, paleografii a diplomatiku. Byl mj. ředitelem knihovny Lateránské univerzity (1963–1991) a redaktorem náboženské edice Křesťanské akademie Řím (1968–1989). Po návratu do Československa roku 1991 se habilitoval na KTF UK, o rok později získal profesuru v oboru katolických církevních dějin a patrologie. Zemřel v Praze. Srov. Jiří HANUŠ, *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*, Brno: CDK, 2005, s. 122.

³⁶ Jaroslav V. POLC – Josef BRADÁČ – Zdeněk ŠVĚDA, *Posvátná liturgie*, Řím: Křesťanská akademie, 1981.

církve, a tak upozornil na ústřední smysl a místo liturgie v životě církevního společenství. Následujícím generacím pak náležel úkol vyvodit z toho i praktické důsledky.³⁷ Vzhledem k tomu, že český autor necituje žádné místo a zná jen první vydání díla z roku 1865, je nejvýš pravděpodobné, že zmíněné informace převzal z druhé ruky.

2.5. Dalším jezuitou, jenž také pocházel z Moravy a jehož činnost je převážně spojena s Vatikánským rozhlasem, byl Josef Koláček SJ (1929–2019).³⁸ V jeho pozůstalosti se našel nedokončený překlad Scheebenova spisu *Die Herrlichkeiten*, který je dnes uložen v knihovně olomouckého Centra Aletti.³⁹ Překladatel vycházel z německého vydání z roku 1862. Dozvídáme se, že na něm pracoval ještě těsně před smrtí a nestihl dokončit asi pětinu knihy.

3. TEOLOGOVÉ PUBLIKUJÍCÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH OD ROKU 1989 DODNES

Listopadové události roku 1989 přinesly svobodu církvím ovlivňovat chod svých teologických fakult, a to jak studijní program, tak obsazení učitelských míst. V roce 1990 došlo ke schválení reinkorporace katolické teologické fakulty v Litoměřicích do svazku pražské Karlovy univerzity a k obnovení bohoslovecké fakulty v rámci Univerzity Palackého v Olomouci.⁴⁰ Roku 1991 vznikla ještě třetí katolická fakulta, a to při Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Katolická teologická obec nyní mohla plně využít potenciálu členů tak zvané podzemní církve a exulantů.

³⁷ Jaroslav V. Polc, „Dějiny liturgické konstituce,“ in *Posvátná liturgie*, ed. Jaroslav V. Polc – Josef Bradáč – Zdeněk Švéda, Řím: Křesťanská akademie, 1981, s. 13–323. zde 155, 159.

³⁸ Narodil se v Bystrci u Brna. Po maturitě požádal o vstup k jezuitům v roce 1948. V osudné Akci K byl spolu s dalšími zatčen a odvezen do koncentračního kláštera, posléze byl přiřazen k PTP a od roku 1954 pracoval jako pomocný dělník v brněnské Zbrojovce. Po tajném studiu teologie byl v roce 1968 tajně vysvěcen na kněze, záhy odešel kvůli dokončení studií do Rakouska. Roku 1970 byl povolán do Říma, kde se stal redaktorem české sekce Vatikánského rozhlasu. Věnoval se dějinám jezuitského řádu a překládal. Ve své vlasti obdržel vícero ocenění ze strany církve i světských institucí. Zemřel v italské metropoli a zde je i pohřben. Srov. „P. Josef Koláček,“ <http://www.jesuit.cz/vzpominka.php?id=269> [cit. 3. 12. 2022].

³⁹ Josef Koláček, *Bohatství (Úchvatnosti) božské milosti*, s.l.: s.d., 166 stran. Vytisťený dvoustranný text je svázan do desek.

⁴⁰ Srov. Vojtěch Novotný, *Katolická teologická fakulta 1939–1990: Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*, Praha: Karolinum, 2007, s. 303–311.

Stála před úkolem navázat na násilně přervanou tradici předchozích generací a pokračovat v obnově teologických disciplín v duchu posledního koncilu.

Taktéž plodům teologické reflexe, jež se zrodily na obou stranách železné opony, se dostalo širšího publika: Texty vydané v exilu byly představeny českým čtenářům a výsledky práce českých teologů tvořících za nesvobody v Československu mohly být zveřejněny, případně překročit naše hranice směrem k zahraničnímu auditoriu. Otevření hranic a svoboda tisku napomohly ještě další skutečnosti. Nebývale se zvýšilo množství překladové duchovní a teologické literatury, v níž je možné mimo jiné nalézt jméno německého klasika,⁴¹ jako se to stalo i autorce předkládané studie a kde její pozornost vůči zmíněnému tématu má svůj počátek. Zahraniční monografie a pojednání, ač formují povědomí českých teologů i laiků, však již nespádají do oblasti našeho zájmu.

Co se týká díla kolínského profesora Scheebena, našli jsme pět autorů, jež na něj různou měrou odkazují. Všichni jsou spojeni s akademickými institucemi, všichni stále žijí. S výjimkou jedné ženy jde o kněze, kteří prošli teologickou formací za dob totality.

3.1. Liturgik František Kunetka SDB (1945) je spjatý s Cyrilometodějskou teologickou fakultou v Olomouci.⁴² Ve své monografii *Úvod do liturgie svátostí* z roku 2001 hovoří o Scheebenově vícečetném přínosu v sakramentální teologii. Ve svátostech působí Duch svatý, jenž dává účast na životě Nejsvětější Trojice. Svátosti mají charakter nadpřirozeného mystéria, a jsou to vskutku „veliká tajemství“. Kristovo vtělení je počátkem všech svátostí („tajemství všech tajemství“), skrze Kristovo lidství se lidem dostává božské síly. Díky svátostem mají všichni věřící podíl na Kristově kněžství. Německý teolog také aplikuje pojem svátost na církev, čímž téměř o sto let dříve předjímá inovativní ideu Druhého

⁴¹ Kupříkladu můžeme jmenovat autory francouzské provenience (H. de Lubac, Y. Congar, J.-H. Nicolas, R. Laurentin), německé provenience (W. Kasper, A. Lang, J. Ratzinger) či zástupce ruského pravoslaví (S. N. Bulgakov).

⁴² Pochází z Olomouce. Vstoupil k salesiánům. Po období tajné kněžské a řeholní formace pokračoval studiem na tehdy obnovené olomoucké Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě. Roku 1974 byl vysvěcen na kněze. Působil ve farnostech a mezi mládeží, pro nepohodlnost režimu byl přesouván z místa na místo. Během 80. let jezdil do Erfurtu a Krakova na postgraduální studium liturgiky. Po sametové revoluci začal vyučovat zmíněný obor na teologické fakultě v Olomouci. V roce 2008 byl jmenován profesorem. Srov. „Prof. Dr. František Kunetka, Th.D.,“ <https://www.cmtf.upol.cz/katedry-a-instituty/katedry/zivotopis/kunetka-frantisek/> [cit. 10. 12. 2022]; „Prof. František Kunetka, Th.D.,“ <https://www.pametnaroda.cz/cs/kunetka-frantisek-1945> [cit. 10. 12. 2022].

vatikánského koncilu. Kunetka přitom odkazuje na dvě konkrétní místa v knize *Die Mysterien*.⁴³

3.2. Moralista a církevní právník Josef Beneš (1949)⁴⁴ vyučoval na tajném dominikánském studiu a od roku 1990 na teologické fakultě v Olomouci. Ve své práci z roku 2003 *Soukromá zjevení v současné teologické literatuře* využil definice „významného německého teologa“ k rozlišení veřejného a soukromého zjevení. Vysvětlení pojmů je jasně strukturováno a odkazuje se pětkrát na první svazek Scheebenovy dogmatiky, z toho třikrát Beneš využívá v hlavním textu přesné citace z díla.⁴⁵

3.3. Polský kněz, vyučující dogmatické teologie na teologické fakultě v Opoli, Stanisław Rabiej (1959)⁴⁶ měl přednáškový kurz i na pražské katolické fakultě. Svým článkem „Katolická pneumatologie: Místo Ducha svatého v katolické teologii“ přispěl v roce 2004 do *Sborníku Katolické teologické fakulty*. Ačkoli striktně řečeno do české teologické obce nepatří, jeho zmíněný příspěvek představuje nejbližší kontext našeho předmětu zájmu. Scheebena jmenuje spolu s J. A. Möhlerem a J. H. Newmannem jako významné představitele katolické pneumatologické obnovy. Myšlenky kolínského profesora k danému tématu se snaží prezentovat a vyhodnotit ve dvou odstavcích. Musíme se přiznat, že některé formule nejsou snadno pochopitelné. Ať už jde o autorovo úsilí co nejhutněji formulovat své závěry nebo o nedokonalá vyjádření v češtině ze strany cizince, nabízí se ještě další vysvětlení. Četl vůbec polský autor Scheebenovy texty anebo převyprávěl shrnutí z druhé ruky? V poznámce se totiž neodkazuje na žádná konkrétní místa ze zmiňovaných spisů *Die*

⁴³ František KUNETKA, *Úvod do liturgie svátostí*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 110, 119, 286, 309.

⁴⁴ Narodil se v Praze. Studoval na pražské teologické fakultě se sídlem v Litoměřicích, během studia vstoupil k dominikánům (řeholní jméno Albert). Roku 1972 byl v Praze vysvěcen na kněze a poté působil ve farnostech v brněnské diecézi. V 80. letech tajně vyučoval morální teologii. Tento předmět později, od roku 1990 přednášel na teologické fakultě v Olomouci. Zde se roku 2001 habilitoval. V roce 2005 z fakulty odešel, pracuje mj. u brněnského církevního soudu. V současnosti již není členem řádu kazatelů a patří mezi diecézní kněze Brněnského biskupství. Srov. Miloslav POJSIL (ed.), *Cyrylo-metodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990–2010*, Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 2010, s. 102–103.

⁴⁵ Albert JOSEF BENEŠ, *Soukromá zjevení v současné teologické literatuře*, Olomouc: Matice cyrylo-metodějská, 2003, s. 12–15.

⁴⁶ Narodil se v Zabrze v Polsku. Kněžského svěcení se mu dostalo v roce 1984. Od roku 1990 působil na teologické fakultě opolské univerzity a v roce 2000 získal profesuru. Srov. „Stanisław Rabiej,“ https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanisław_Rabiej [cit. 3. 12. 2022].

Mysterien a Handbuch, uvádí jejich první vydání z devatenáctého století s chybným vročením i nesprávnými údaji ve svazcích, navíc v době, kdy jsou dostupné novější edice.⁴⁷

3.4. Dogmatický teolog Ctirad Václav Pospíšil (1958) vyučoval na katolických fakultách v Olomouci a v Praze, v současnosti přednáší na teologické fakultě v Českých Budějovicích a na Husitské teologické fakultě Karlovy univerzity v Praze.⁴⁸ Jeho dogmatickoteologické monografie doposud dosáhly vícečetných tisícových nákladů, čímž chceme ilustrovat možnou šíři dosahu mezi čtenáři. Připomínku M. J. Scheebena a jeho díla jsme našli ve čtyřech Pospíšilových knihách, u tří z nich se jedná spíše o jednotlivou poznámku, v jednom případě se o myšlenkovém odkazu „jednoho z nejtvorivějších katolických teologů“ předminulého století dozvídáme hlouběji.

Poprvé se Scheebenovo jméno objevuje v jeho úvodu k českému vydání *Breviloquia* od Bonaventury z Bagnoregia (2004). Kolínský profesor ve svém prvním svazku dogmatiky hodnotil zmíněný středověký spis jako nevyčerpatelnou pokladnici inspirace a skutečnou *summu*, která obsahuje to nejzásadnější z tehdejší teologie.⁴⁹

Stručné informace nalezneme v monografii *Hermeneutika mystéria* vydané v roce 2005. Poprvé je německý myslitel jmenován mezi těmi, kteří v devatenáctém století překračovali manualistické pojetí dogmatické

⁴⁷ Stanislaw RABIEJ, „Katolická pneumatologie: Místo Ducha svatého v katolické teologii,“ in Mlada Mikulicová – Petr Kubín (ed.), *Sborník Katolické teologické fakulty* 2004, č. 6, s. 470–483, zde 476, 477–478.

⁴⁸ Narodil se v Trnavě na Slovensku, oba jeho rodiče pocházeli z Prahy. Po maturitě vstoupil k františkánům, absolvoval tajné teologické studium františkánské provincie sv. Václava v Čechách a na Moravě. V roce 1988 byl tajně vysvěcen na kněze na Slovensku biskupem Dubovským. Po sametové revoluci odešel do Říma, kde studoval na františkánském institutu Antonianum, získal doktorát. Po návratu do vlasti působil v Uherském Hradišti, odkud v roce 1996 začal dojíždět vyučovat na CMTF UP v Olomouci. Od roku 2001 učí také na HTF UK v Praze. V letech 2002–2022 vyučoval na KTF UK v Praze. Přednáší na českém institutu františkánských studií a při mnohých jiných příležitostech. Jeho spisovatelská činnost čítá desítky monografií a více než tisíc článků, k tomu dlouhou řádku překladů. V roce 2012 se stal diecézním knězem v Praze. Od roku 2018 vyučuje na teologické fakultě v Českých Budějovicích. Srov. např. „Prof. Ctirad V. Pospíšil, Th.D.,“ <https://www.ktf.cuni.cz/KTF-77.html> [cit. 13. 12. 2022].

⁴⁹ Ctirad Václav POSPÍŠIL, „BONAVENTURA z Bagnoregia a základní přístupové cesty k jeho spisu *Breviloquium*,“ in BONAVENTURA, *Breviloquium: Kompendium scholastické teologie*, Praha: Vyšehrad, 2004, s. 15–54, zde 15.

teologie, podruhé se zmiňuje jeho *Handbuch* ohledně tématu konstitutivních zjevení.⁵⁰

Nejvíce pozornosti věnuje český autor Scheebenovým myšlenkám ve své trinitární teologii *Jako v nebi, tak i na zemi*, jehož první edice spatřila světlo světa v roce 2007. Prvním dotčeným tématem je tajemství Nejsvětější Trojice. Pospíšil uvádí citaci z *Die Mysterien*, jež má podpořit jeho tvrzení, že trojiční tajemství není zcela nepoznatelné ze stvoření, neboť – jak říká německý velikán – se odráží ve vnitřním uspořádání vědeckého systému. Český teolog dále komentuje uspořádání příslušných traktátů v Scheebenových dvou hlavních spisech, který se podle něj jako jeden z prvních snažil překonat ostré oddělování traktátů *De Deo uno* a *De Deo trino*, a to právě v *Die Mysterien*.⁵¹

Druhý předmět zájmu se týká „eucharistie jako odlesku trinitární perichoreze“. Ačkoli německý teolog takto explicitně nehovoří, nachází Pospíšil v jeho *Die Mysterien* tři myšlenky, jež dobře ilustrují skutečnost, že se v eucharistii odráží vzájemné sebedarování a prostupování božských osob. Jak se dočteme i ze dvou přímých citací z díla německého klasika, eucharistie je pokračováním vtělení, jež má člověka vést ke zbožštění, v ní se Syn lidskému tvorů zcela daruje, a to tajuplným způsobem: člověk se přetváří v Krista.⁵² Opět zde nacházíme plody Scheebenovy četby církevních otců, jimiž překlenoval zdánlivý odstup mezi teologií a spiritualitou. Pospíšil tedy českým čtenářům předkládá něco z toho, co na díle kolínského profesora fascinovalo předchozí generace našich teologů.

Naposledy se jméno německého mistra vyskytuje v monografii *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010* z roku 2011. Zde profesor Pospíšil upozorňuje na možný inspirační vzor pro českého teologa D. Pecku, který – podobně jako Scheeben ve svých *Die Mysterien* – rozčlenil svou dogmatickou příručku *Světlo a život* podle klíčových

⁵⁰ Ctirad Václav POSPÍŠIL, *Hermeneutika mystéria: Struktury myšlení a v dogmatické teologii*, Praha: Krystal OP – Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010², s. 64, 245. Autor evidentně čerpal z výše uvedené publikace A. J. Beneše.

⁵¹ Ctirad Václav POSPÍŠIL, *Jako v nebi, tak i na zemi: Náčrt trinitární teologie*, Praha: Krystal OP – Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2017³, s. 41, 56. Pisatel však předpokládá pozdější vznik tohoto spisu ve srovnání s dogmatickou příručkou, kde rozdělení na dva traktáty zůstává zachováno. Ve skutečnosti je tomu naopak: *Die Mysterien* vyšlo poprvé 1865, odpovídající svazek *Handbuch* až roku 1873. Taktéž si dovolíme opravit čas vročení 2. vydání *Die Mysterien* na r. 1941.

⁵² POSPÍŠIL, *Jako v nebi, tak i na zemi*, s. 543–544.

křesťanských tajemství.⁵³ Tento podnět jsme využili v detailním rozboru Peckova díla, obsaženém v předchozí studii.⁵⁴

Na závěr zdůrazníme ještě jednu, hlubší podobnost mezi Scheebenem a Pospíšilem. Je jí snaha propojovat teologii se spiritualitou, prokázat životodárnost teologie pro duchovní život, jak to vnímal u svého učitele Jaroslava Aloise Moce OFM, jenž sám měl v úctě německého myslitele a jehož jméno jsme zmínili výše v poznámce.

3.5. Dlouhou řadu mužů-spisovatelů, kteří věnovali pozornost velikánovi katolické teologie devatenáctého století, zakončí žena-autorka. Martina Pavelková (1979), asistentka na teologické fakultě v Českých Budějovicích, se zabývala dílčím tématem Scheebenovy teologie a přitom pořídila překlad první kapitoly z jeho spisu *Die Mysterien*. Roku 2006 jej uveřejnila v periodiku *Teologické studie*, vydávaném jihočeskou teologickou fakultou. Překladatelka vycházela z kritického vydání z roku 1941, připojila i většinu editorových poznámek pod čarou. Žel chybí úvod, v němž by čtenáře zpravila o samotném textu a jeho překladu, případně o svých motivacích.⁵⁵

4. SHRNUTÍ VÝZKUMU JAK DANÉHO OBDOBÍ, TAK CELKU LET 1861–2022

V předešlých oddílech tohoto příspěvku jsme předložili dokumentaci ohledně odkazů na dogmatickoteologické dílo kolínského profesora ze strany českých teologů od roku 1948 dodnes. Je nesporné, že uvedené skutečnosti představují *novum* a jsou badatelským počinem, jenž otevírá další vrstvy dějin české katolické teologie, snad poprvé z diachronního hlediska. Nyní zjištěná fakta vyhodnotíme a v posledním odstavci se souhrnně vyjádříme k souboru našich na sebe navazujících publikací.

S Matthiasem Josephem Scheebenem jsme se setkali v monografiích, kolektivních publikacích, samizdatových textech a ve dvou periodících. Exilová revue *Studie* vycházela v Římě pod tamní Křesťanskou akademií a časopis *Teologické studie* byl publikován pod záštitou Teologické fakulty Jihočeské univerzity. *Novum* představují překlady, konkrétně jsme

⁵³ Pospíšil, *Různé podoby*, s. 403.

⁵⁴ Srov. Veronika ŘEHÁKOVÁ, „Matthias Joseph Scheeben a česká katolická dogmatická teologie v letech 1918–1948,“ *Studia theologica* 25, č. 1 (2023): 75–105.

⁵⁵ „Matthias Joseph Scheeben: Tajemství křesťanství všeobecně,“ přel. Martina Pavelková, *Teologické studie* 7, č. 2 (2006): 87–99.

objevili čtyři: jeden nedokončený a tři pasáže z děl německého teologa. V uvedené epoše jsme dokázali identifikovat dvanáct spisovatelů a překladatelů.⁵⁶ Naprostá většina patřila mezi katolický klérus, působící u nás i v exilu, v akademickém prostředí i v tak zvané podzemní církvi, z řeholníků jsme napočítali dva jezuity, jednoho redemptoristu a jednoho salesiána. Vedle nich se o Scheebenovo dílo zajímala jedna žena.

Během probíraného období se odehrál Druhý vatikánský koncil, který měl pro náš předmět zájmu přinejmenším dvojí dopad: proměna metody v dogmatické teologii a postupné otevírání teologického studia laikům.

Z předložené dokumentace lze vyvodit, že povědomí o německém velikanovi devatenáctého století – ve srovnání s předchozími obdobími 1861–1918 a 1918–1948 – se výrazně umenšilo, což platí i o hloubce znalostí Scheebenových spisů u většiny uváděných autorů. Jak si lze dané zjištění vysvětlit? Jedním z důvodů bylo přerušení kontinuity teologické formace a reflexe pod tíhou nesvobody a systematické perzekuce církve ze strany režimu. Zastavení svobodně vydávaných periodik i literatury, zánik plurality akademického prostředí při diecézních i řádových seminářích a odříznutí od evropské teologie nemohla vyvážit ani teologická práce českých exulantů. Další důvod souvisí s posunem v samotné dogmatické teologii a se změnou její metody. Ačkoli Scheeben ji sám do určité míry předjímal, nelze očekávat „věčnou“ aktuálnost postupů a myšlenek teologa předminulého století. Na druhou stranu u nás v dnešní době dostupná, přeložená cizojazyčná literatura z pera evropských dogmatiků dosvědčuje, že kolínský profesor stále patří ke klasikům dogmatické teologie a jeho jméno je třeba znát.

V jakých dogmatikoteologických tématech se naši teologové na Scheebena odkazovali? Rozčleníme je podle traktátů manualistické teologie, jejíž myšlenková struktura byla oficiální metodou až do Druhého vatikánského koncilu, avšak lze ji využít pro zachycení témat i v pozdějším období. Protože se však systematická teologie, zejména po zmíněném koncilu, stává vzájemně stále provázanějším systémem, zařazení některých témat se bude dít na základě úmyslu toho kterého českého pisatele.

Pro úplnost připomínáme také látku náležející spíše do fundamentální teologie, totiž teologickou gnozeologii, kterou kolínský profesor za-

---

⁵⁶ Některé jsme uvedli již v předchozí studii, ale jejich díla vyšla i po roce 1948.

hrnul do prvního svazku dogmatiky a knihy *Die Mystrien*. Právě první kapitola z posledně zmíněného spisu se stala předmětem zájmu našich překladatelů – J. Mastiliaka, anonyma samizdatu z Centra Aletti a M. Pavelkové. Charakteristiku zjevení využil J. Beneš a odkázal na něj C. V. Pospíšil. Posledně jmenovaný také zdůrazňuje otisk trojiční struktury ve stvoření, což souvisí s poznatelností božské Trojice.

V pojednáváním období představuje aktuální téma dogmatickoteologická metoda. O ní se ve spojitosti s německým velikánem vyjádřil F. Rýpar a C. V. Pospíšil.

Trojiční témata, odpovídající traktátu *De Deo uno* a *De Deo trino*, jsou přítomna v dílech dvou autorů: I. Císaře a J. Zvěřiny. S christologií jako takovou se setkáváme pouze v překladu příslušné kapitoly z *Die Mystrien* od slovenského redemptoristy J. Mastiliaka. Jinak se promítá do jiných témat, o nichž bude ještě řeč. Mariologie oproti enormnímu zájmu předchozích generací českých teologů zůstala naprosto opomenuta.⁵⁷ Problematika církve je zmíněna u J. Zvěřiny, jinak se objevuje v propojení se sakramentální teologií, k níž je ještě vrátíme.

Nejvíce českých pisatelů se dotýká tematiky působení Ducha svatého a nauky o milosti, což by z dnešního hlediska spadalo rovněž do oblasti teologické antropologie a spirituality. Scheebenovou pneumatologií se zabývá polský teolog S. Rabiej, upozorňuje na ni J. Zvěřina a dílčí přirovnání využívá T. Špidlík. V nauce o milosti se nechal inspirovat J. Zvěřina a tlumočením předmětného spisu *Die Herrlichkeiten den göttlichen Gnade* se zabýval jezuita J. Koláček. Co se týče nauky o svátostech, jež souvisí s posledně jmenovaným traktátem, nacházíme odkazy u F. Kunetky, včetně zmínky o jejich účinku – účasti na Kristově kněžství. Ohledně eucharistie se na německého teologa odvolává C. V. Pospíšil, jenž v ní nachází trojiční strukturu, a J. V. Polc, který ji popisuje jako součást Božího spásonosného sebesdílení ve společenství církve. J. Zvěřina pak za pomoci Scheebena vysvětluje svátost manželství. A je to opět J. Zvěřina, který našel hlubší odezvu v tématu eschatologie.

⁵⁷ Kdybychom zasadili mariologii do kontextu univerzální církve, 50. léta coby největší rozmach mariánského hnutí se kryla s nejtvrděší perzekucí církve v Československu. Druhý vatikánský koncil pak přinesl nové podněty ke vnímání Panny Marie a jejího místa v dogmatické teologii. Více k tématu: René LAURENTIN, *Pojednání o Panně Marii*, Praha: Krystal OP – Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 88–92.

Z právě řečeného lze vyvodit, že nejinspirovanějším českým teologem co do šíře témat i četnosti odkazů byl J. Zvěřina, tedy představitel generace formované ještě v dobách před dobou komunistické totality.

Tři na sebe navazující studie, zakončené touto právě předkládanou, prokázaly překvapivě masivní přítomnost Scheebenova dogmaticko-teologického odkazu v dílech přibližně pěti generací českých katolických teologů až po dnešek. Ačkoli Scheebenova teologie jako celek patří z dnešního hlediska k jiné historické epoše, jeho pokus o trojiční pojmání komplexu teologie, jednotlivé impulsy i přístupy k teologii jako ke zdroji duchovního života pro všechny věřící, laiky nevyjímaje, jsou stále platné pro současnost i budoucnost. Dnešní katoličtí teologové tak mohou nabývat vědomí o jednom z důležitých zdrojů uvedených tendencí, které se v naší době mnohým mohou zdát samozřejmé. Jde totiž o to, abychom nebyli zapomětliví a jako „moudří hospodáři a učedníci Božího království vynášeli ze svého pokladu nové i staré“ (srov. Mt 13,52).

**Matthias Joseph Scheeben and Czech Catholic Theology
– From 1948 up Until the Present**

Keywords: M. J. Scheeben; Czech Catholic Theology; Dogmatic Theology; Spirituality

Abstract: The study aims to clarify how widespread and to what depth Scheeben's dogmatic-theologian legacy affected Czech Catholic theologians from 1948 up until the present. The research reveals that awareness of the person and the work of the German professor has declined. We make reference to a decade of authors who referred to Scheeben's books. A novum represents four translations of parts of his work into Czech and Slovak. The most frequent themes were the Holy Spirit and grace, Sacramentology, while some authors touch on Trinitology, especially connected to spirituality.

Mgr. Bc. Veronika Řeháková, Ph.D.
Katedra teologických věd
Teologická fakulta Jihočeské univerzity
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
rehakova@tf.jcu.cz